

R E C E N Z I J O S

Rusė europietė. M. Veriovkinos gyvenimas ir kūryba naujoje Laimos Laučkaitės knygoje

L. Laučkaitė. *Ekspressionizmo raitelė Mariana Veriovkina*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007.

Laimos Laučkaitės kolegos jau senokai žinojo, kad ši menotyrininkė kruopščiai studijuoja ekspresionizmo grupės *Blaue Reiter* narės dailininkės Marianos Veriovkinos, artimai susijusios su caro laikų Lietuva, kūrybą ir rengia monografiją. L. Laučkaitės straipsniai šia tema visada dvelkė europietišku meno gyvenimu, giliu jo žinojimu ir propagavo šiek tiek kitokią, platesnę, kosmopolitiškesnę, ne vien tautinę, Lietuvos dailės istorijos sampratą. Intriguojantis tiek vakarietiško, tiek rusiško ar lenkiško meninio konteksto pažinimas jau skeidėsi ir ankstesnėje, 2002 m. išleistoje, L. Laučkaitės knygoje *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*. Ir štai 2007 m. pabaigoje knygynuose pagaliau pasirodė nemažo formato, paslaptinai violetinės spalvos sunkokas leidinys kietais viršeliais *Ekspressionizmo raitelė Mariana Veriovkina*. Knyga turtinga dailėtyrinio tekstu, Veriovkinos ir Aleksejaus Javlenskio paveikslų spalvotomis reprodukcijomis, biografinėmis nuotraukomis bei archyviniais šaltiniais – tai dailininkės laišakai – tėvui Vladimirui ir mylimajam Aleksejui Javlenskiui, atrinkti L. Laučkaitės ir publikuojami originalo – rusų – kalba. Beje, iš dailininkų Iljos Repino, Vasilijaus Kandinskio, Aleksandro Zalcmanno ir ypač pačios M. Veriovkinos neįskaitomų laiškų nuotraukų galima spręsti, kiek laiko ir kantrybės iš knygos autorės pareikalavo archyvų tyrinėjimas, laiškų atrinkimas.

Knygos pavadinimas *Ekspressionizmo raitelė Mariana Veriovkina* susijęs su ekspresionizmo poetės Elsės Lasker-Schüler eilėraščiu, labai populiariu vokiečių kultūrinėje erdvėje. Pavadinimas netikėtas lietuvių ausims, girdėjusioms gal tik apie vieną savųjų viduramžių raitą heroję – Margirio žmoną Gražiną. Pasinaudojusi vokiečių ekspresionistės poezijos eilute L. Laučkaitė parveda į Lietuvą drąsią ir emancipuotą asmenybę – dailininkę Marianą Veriovkina, kuri, beje, buvo ne tik ekspresionizmo dailininkė. Knyga ne vien apie meną, bet ir apie spalvingą asmenybę istorijos vingiuose, įvairiausių šalių peizaže, tad ar nebūtų buvę tiksliau pavadinime iškelti ne tik ekspresionizmą?

L. Laučkaitės tekstas sudomina nuo pat pirmųjų puslapių. Įžangoje ne vien tik išsamiai ir koncentruotai apžvelgti M. Veriovkinos asmenybės ir kūrybos tyrimai. Čia radau aprašytą asmeninę menotyrininkės ir jos objekto „susitikimo“ istoriją, ištisą tyrimų odisėją, kuri gali į menotyra atvilioti ne vieną jauną ir atradimų ištroškusį jaunuolį ar jaunuolę. Knygos autorės L. Laučkaitės kūrybinės biografijos štrichas, asmeniškumo dimensija – kol kas retas lietuviškų menotyros knygų bruožas, kurio, priešingai nei Lietuvoje, visai nevengia, pavyzdžiui, anglosaksų humanitarinės literatūros autoriai. Tai teisinga ir šiuolaikiška, nes juk knygos rašomos gyvo žmogaus, kartais patiriančio įdomiausių profesinių nuotykių; jos yra apie neeilinius žmones, menininkus ir jų spalvingus gyvenimus; ir, pagaliau, jos turėtų būti skirtos kultūra, menu susidomėjusiam skaitytojui, o ne mokslo biurokratų ataskaitoms, kurios Lietuvoje, deja, vis bando užstoti kūrybinį humanitaro horizontą. Subjektyvumo nevengiančios

profesionaliai parašytos knygos tampa patrauklios plačiam skaitytojų ratui, ne vien savos menotyrininkų gildijos sesėms ir broliams. Viena tokių – prieš trejetą metų pasirodžiusi Jolantos Širkaitės monografija *Dailininkė Sofija Romerienė* (2005). L. Laučkaitės naujoji monografija apie M. Veriovkina tęsia besiformuojančią patrauklių mokslinių knygų, gravituojančių „menotyrinio romano“ kryptimi, eilę.

Pradžioje, vos perskaičius L. Laučkaitės knygos turinį, tampa aišku, kad rankose ne eilinė, ne įprasta menotyros knyga, chronologiškai pristatanti M. Veriovkinos gyvenimą ir kūrybą. Turinys ir knygos struktūra adekvati patraukliam, dinamiškui tekstui. Skyrių pavadinimai slepia nepaprastai įdomią informaciją: rusų caro pareigūnų valdomi Lietuvos miestai ir kaimai, kultūrinis ir politinis gyvenimas iš arti, M. Veriovkinos jaunystės troškimai, merginos ir moters apmąstymai ir išgyvenimai, Vakarų Europos meno reiškiniai ir asmenybės, pagaliau elegantiškasis rusų diasporos gyvenimas Viduržemio jūros pakrančių kurortuose, dailininkų disputai. Konstruodama knygos struktūrą ir pasakojimą autorė, matyt, nusiteikė ne vien sausam akademiškam darbui, bet ir sugebėjo įsijausti į XIX–XX a. kilmingųjų ir turtingųjų gyvenimo stilių. Be to, jei lygintume šios knygos braižą su ankstesnių L. Laučkaitės darbų stiliumi, tai pamatytume, kad, matyt, paveikta savo herojės ir pati menotyrininkė ši sykį nusiteikė minkštesniam, publicistiškesniam, patrauklesniam rašymui ir tą realizavo. Rimtasis mokslinis tyrimas taip pat niekur nedingo – argumentų, įdomių išvalgų, tapybos darbų interpretacijų, kokias pajėgia daryti tik menotyrininkai (ir tik vyresniosios kartos, beje), gausu šioje knygoje.

Vis dėl to ši L. Laučkaitės knyga – mokslinė monografija, kurioje išmaningai jungiamos įvairių humanitarinių mokslų žinios. Išvalgūs M. Veriovkinos kūrybos vertinimai joje persipynę su politinėmis carinės Rusijos realijomis ir kasdienybės istorija, apimančia daugiatautės imperijos gyventojų – rusų, lenkų, lietuvių, žydų – išgyvenimus, rūpesčius, manieras. Knygoje esama ir XIX–XX a. sandūros Rusijai ir Lietuvai neįtikėtina ryškių feminizmo štrichų. Skaitytojui įdomu, nes L. Laučkaitė seka aristokratiškos Veriovkinų šeimos saga, chronologiškai pasakoja apie aprūpintos panaitės, caro valdininko dukros, vėliau mąšlios menininkės, mylinčios ir kenčiančios moters, kuri pajėgi būti netgi kompanijos siela, lydere, gyvenimą. L. Laučkaitė būtų galėjusi parašyti pirmąją Lietuvoje feministinio diskurso dailėtyros knygą. Neįprastas dailininkės M. Veriovkinos gyvenimo būdas galėjo tapti intriguojančiu pretekstu feministiškai pažvelgti ir į Lietuvos kultūros istoriją. Bet L. Laučkaitė pasirinko kur kas sudėtingesnę tarpdisciplininę kelią – dailėtyrinės analizės ir prosopografinio tyrimo, paplitusio socialiniuose ir politiniuose moksluose, jungtį. Tai lietuvių dailėtyroje egzistuojanti, bet vis dėlto gana nauja metodologinė prieiga, autorės dėka pagaliau įgavusi solidų prosopografinio (gr. *prosopon* – veidas, asmuo) metodo pavadinimą.

Daug kas L. Laučkaitės knygoje kertasi su lietuviams įprastu politiniu ir negatyviu „carų Lietuvos“ įvaizdžiu, suformuotu istorikų ir įvardytu XX a. pabaigoje, Nepriklausomybės atgavimo laikotarpiu. Per M. Veriovkinos asmenybę knygoje skleidžiasi kita aristokratiškai solidi vadinamosios „carų Lietuvos“ gyvenimo pusė, kurios tikriausiai visai nenorėtų matyti ir priimti viktimizuota tautinė sąmonė. Šiuo metu Lietuvoje esant didžiuliam susidomėjimui dvarų kultūra, L. Laučkaitės knyga šią Lietuvos kultūros dalį papildė sodriu pasakojimu apie aristokratų tikrovę. Kruopščiai sekdama archyvų medžiaga ir amžininkų prisiminimais dailės istorikė per kasdienybės istoriją metodiškai atskleidžia socialinius ir kultūrinius XIX a. Lietuvos miesto ir kaimo gyvenimo štrichus: caro valdininkų tarnybos epizodus, įvairių tautų santykius, merginų ir moterų vaidmenį privačioje ir visuomeninėje erdvėje, pagaliau ir viešųjų asmenų (gubernatoriaus) privataus pasaulio nuotrupas. Reikia pastebėti, kad visas

šis paveikslas neatrodo toks kampuotas, deformuotas ir priešiškas lietuviams, koks yra susiklostęs politinėje mūsų krašto istorijoje arba kino filmuose.

Gerai, kad autorė neskubėjo išleisti knygos anksčiau, prieš kokius dešimt metų, kai dauguma humanitarų Lietuvoje masiškai tebeieškojo tautinių savosios kultūros šaknų ir mąstė vien tik nacionalumo paradigmoje. Dabar ši knyga ir jos herojė rusė patenka į jau šiek tiek papurentą dirvą, kurioje tyrėjų dėka aiškiai pastebimi ir aptarinėjami XX a. pradžios Lietuvos mišraus atvirumo įvairioms kultūroms ir jos tarptautiškumo vaisiai. Neabejoju, kad daugelio žmonių perskaitytas ir išdiskutuotas šis L. Laučkaitės veikalas atsistos greta kitų įdomių, Lietuvos meno horizontus praplėtusių ir taip pat diskusijas sukėlusių menotyrininkų Jolitos Mulevičiūtės (*Modernizmo link*, Kaunas, 2001), Rasos Andriušytės-Žukienės (*M. K. Čiurlionis: tarp simbolizmo ir modernizmo*, Vilnius, 2004), Jolantos Širkaitės (*Dailininkė Sofija Romerienė*, Vilnius, 2005), literatūrologų Mindaugo Kvietkausko (*Vilniaus literatūrų kontrpunktai*, Vilnius, 2007) ir Eugenijos Vaitkevičiūtės (*Žinomas nežinomas Juozapas Albinas Herbačiauskas*, Kaunas, 2007) knygų. Šie darbai praturtino Lietuvos kultūros vaizdą tarptautiškumo paradigma, todėl XX a. pradžios Lietuvos kultūros etapą studentams humanitarams ir menotyrininkams jau reikėtų dėstyti kiek kitaip, platesniame, ne vien lietuviškame kontekste, parodydami, kad vadinamosios marginalijos gyvame kultūros vyksme dažnai yra įdomesnės, svarbesnės negu geriau išlikusi, muziejuose sukomplektuota ir lig šio rimčiau tyrinėta „oficialioji linija“. Menotyrininkė L. Laučkaitė ir ankstesniąja savo knyga apie Vilniaus dailę XX a. pradžioje, ir tik ką išleistąja *Ekspressionizmo raitelė Mariana Veriovkina* yra gerokai prisidėjusi prie Lietuvos kultūros sampratos keitimo, prie mūsų šalies dailės horizontų platinimo.

RASA ANDRIUŠYTĖ